

УДК 340.12:316.61

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ВЗАЄМОДІЇ ПРАВОВОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ТА ПРАВОВОЇ СОЦІАЛІЗАЦІЇ

Парута О.В., асистент
кафедри теорії та філософії права
Ннавчально-науковий інститут права та психології
Національного університету «Львівська політехніка»

Статтю присвячено дослідженню важливої правової характеристики особи – правової ідентичності. У статті досліджено проблеми правової ідентичності та правової соціалізації людини, розтлумачено терміни, такі як «правова ідентичність», «правова соціалізація».

Ключові слова: *правова ідентичність, правова соціалізація, правосвідомість, правове виховання.*

Статья посвящена исследованию важной правовой характеристики личности – правовой идентичности. В статье исследованы проблемы правовой идентичности и правовой социализации человека, определены термины, такие как «правовая идентичность», «правовая социализация».

Ключевые слова: *правовая идентичность, правовая социализация, правосознание, правовое воспитание.*

Paruta O.V. INDIVIDUAL ASPECTS OF LEGAL IDENTITY AND LEGAL SOCIALIZATION

The article is dedicated to research of important legal characteristic of a person – legal identity. It investigates the problems of legal identity and legal socialization of a person, defines the terms “legal identity” and also “legal socialization”.

Key words: *legal identity, legal socialization, legal consciousness, legal training.*

Постановка проблеми. Проблема залучення особи у соціальні групи сьогодні є центральною проблемою особистості, яка досліджується науками, серед яких правознавство. Сучасна юридична наука досягла такого рівня розвитку, коли першочергове місце у ній відводиться дослідженням, що стосуються людської особистості, пошуку зв'язку між якісними характеристиками особи та її діями у правовій сфері, розробці заходів, які здатні вдосконалити процес правового виховання населення держави та покращити результативність механізмів правової соціалізації.

Окремі питання, які стосуються правової соціалізації та правового виховання з'ясували такі українські вчені: І. Даньшин, О. Джужа, І. Жаровська, Н. Осипова, С. Сливка та інші. Проте малодослідженим залишається питання зв'язку правової соціалізації з правовою ідентичністю, зв'язку процесу правового виховання з позитивними та деструктивними силами суб'єктивного характеру, які фактично визначають хід процесу правової соціалізації. Проведення дослідження правової ідентичності у її зв'язку з правовою соціалізацією дає можливість з'ясувати вплив структури особистості в процесі розвитку української держави та системи права.

Основні положення. Питання, що стосуються визначення детермінантів активності суб'єкта права, його суспільнокорисної (правомірної) чи протиправної поведінки дуже важливі в умовах політико-правової нестабільності, глобалізаційних та інтеграційних процесів, які здатні викликати у особи неоднозначну, а часто і небезпечну для суспільства реакцію. До таких питань сьогодні впевнено можна зарахувати вчення про правову соціалізацію особи та її правову ідентичність.

Свого часу Е. Дюркгейм визначив соціалізацію як процес формування основних яко-

стей, внаслідок чого особистість перетворюється на реального у соціальному аспекті члена суспільства. Соціалізація у її найбільш широкому розумінні – це процес залучення особи до таких соціальних сфер як політика, право, економіка, релігія тощо.

Соціалізація індивіда відбувається через засвоєння соціального досвіду і практики, відображених в матеріальній і духовній культурі суспільства [1, с. 21]. Правова соціалізація є процесом накопичення знань про нормативну систему права, формування системи цінностей, у якій сама нормативна система сприймається як цінність (інтерналізація системи права), формування навичок поведінки, що відповідають приписам нормативної системи права [2, с. 133].

Результатом правової соціалізації повинно бути прийняття людиною частини культурно-правової спадщини, яка актуальна не лише для неї, її сім'ї чи оточення, але є визначальною для історичного та правового прогресу.

Правова соціалізація відбувається як під стихійним, так і під цілеспрямованим впливом великої кількості соціальних структур та інститутів, роль яких по-різному виявляється на окремих етапах та стадіях правової соціалізації (сім'я, навчальні заклади, трудові колективи, громадські та політичні організації, засоби масової інформації тощо).

Лише в межах соціальних спільнот, до яких належить особистість, вважає Н. Осипова, відбувається реалізація на практиці суспільних і особистих інтересів [3, с. 120]. Це означає, що в особи з метою реалізації наданих їй прав, виникає необхідність вступити у соціально-правові відносини як активний суб'єкт права. У такому розумінні правову соціалізацію особи необхідно розглядати як сходження від індивідуального до соціального.

Сходження від індивідуального до соціально-правового виявляється у визначенні особою сукупності соціально-правових ролей і правових статусів, що їй суспільство пропонує, а також у з'ясуванні (окресленні) соціальних спільнот, в межах яких особа може реалізувати власні права чи набувати конкретного бажаного соціально-правового статусу.

Наступним обов'язковим етапом правової соціалізації є індивідуалізація, без якої соціалізація особи не буде завершеною.

Індивідуалізація полягає у концентрації уваги особи, яка набула певного соціально-правового досвіду на власній індивідуальності. Особа, набувши юридичного досвіду, актуалізує, осмислює правову інформацію, яка зберігається в її індивідуальній пам'яті і обумовлена особистісною участю суб'єкта права в правовому житті суспільства. Приймаючи для себе певний правовий статус, людина поступово вживається в соціально-правову роль.

«Процес соціалізації індивіда – це процес, в результаті якого відбуваються перетворення і зміни в самому індивіді, і його перехід на новий, якісний рівень розвитку» [1, с. 15]. Зміни в структурі особистості означають зміну її якостей або формування нових, не притаманних їй раніше характеристик.

Індивідуалізація як обов'язкова частина правової соціалізації приводить до інтелектуально-психологічної діяльності особи з визначення власної соціально-правової ролі через формування у неї якості, котру сьогодні прийнято називати «правовою ідентичністю».

«Ідентичність» особи в українській науковій літературі – це поняття, яке до ХХ ст. розвивалося у межах категорій «самість», «тожність», «Я – концепція».

«Самість, – визначив О. Джужа, – це індивідуально усвідомлене переживання людиною своєї ідентичності, що є окремою від усіх інших людей і речей» [2, с. 133]. Науковець, називаючи появу та поступовий розвиток «самості» («ідентичності») центральним процесом у всьому комплексі процесів соціалізації, під категорією «самості» розуміє усвідомлене людиною своє «я», уявлення, яке особа має про себе як окрему істоту, здатну думати, відчувати та діяти [2, с. 133].

«Я – концепція як усвідомлення себе в системі найвизначальніших життєсенсових цінностей, підкреслює М. Боришевський, є своєрідною моделлю бажаного майбутнього, з параметрами якої індивід «погоджує» процес свого саморозвитку та самотворення» [4, с. 10]. Погоджуючись з думкою автора про значення ідентичності, характеризуємо правову ідентичність особи як соціальну якість, що дає особі можливість побачити себе невід'ємною частиною суспільства; якість, котра є необхідною як для особистісного становлення, так і для подальшого саморозвитку уже сформованої особистості.

Завдяки ідентифікаційним процесам відбувається успішна адаптація особи до суспільно-правового життя. Особа засвоює правові норми, елементи правової культури вибірково, враховуючи власні інтереси, осо-

бистий світогляд та відповідно до своєї сутності.

Правова ідентичність – це соціально-правова якісна характеристика особи, яка відповідає за соціально-правову адаптацію особи і знаходить свій прояв у правовій (правомірній чи протиправній) поведінці.

Опановуючи правову культуру суспільства, особа відповідно до власної правової ідентичності формує свої правові цінності, а усвідомивши власні потреби, подібно до інших суб'єктів права формує індивідуальні правові навички.

Однією із загальносоціальних функцій правової ідентичності є самозбереження соціуму через включення до правового життя нових генерацій. Невдачі правової ідентифікації, прорахунки чи відхилення у процесі її перебігу мають наслідком масові та грубі порушення прав людини.

За умови створення системи права, що відповідатиме загальносуспільним інтересам, а не інтересам правлячого клану, і яка відобразить складну сукупність справедливих, взаємоузгоджених інтересів, можна досягти сприйняття суб'єктами права його норм та приписів як внутрішніх переконань. Особа, приймаючи «правовий регламент», який склався у певній соціальній групі, і сформувавши позитивну (суспільнокорисну) за характером правову ідентичність, не лише проявлятиме негативне відношення до будь-яких відхилень від чинних соціально-правових установок, але й братиме активну участь у боротьбі з виявленими деструктивними силами.

У зв'язку з порушенням процесів правової ідентифікації та правової соціалізації з'являються цілі прошарки людей з антисоціальною поведінкою, що руйнує правопорядок та загрожує безпеці суспільства.

Детермінують правову ідентичність особи такі основні фактори: 1) наявність, дієвість та забезпеченість державним захистом правових норм, які визначають демократичний правовий статус людини і громадянина, а на практиці фактично залежать від форми державного режиму, політико-правової стабільності, а також характеру діяльності правоохоронних та судових органів; 2) загальний стан правопорядку всередині держави; 3) доступність права як складне правове явище, що є системою організаційно-правових та інших заходів органів державної влади та інших суспільних відносин щодо створення належних умов користування кожною особою правом, зокрема здатністю розуміти та свідомо пізнавати правові вимоги, використовувати закріплені за нею права і виконувати покладені на неї обов'язки з метою підвищення культурно-правового розвитку кожної людини [5, с. 180]; 4) правова свідомість та правова культура суспільства; 4) макросоціальні умови тощо.

Окремо у процесі дослідження правової ідентифікації та правової соціалізації особи необхідно зазначити такі визначники: генетична та інтелектуальна складова особистості, котрі перебувають у тісному взаємозв'язку.

Наприклад, зіставляючи частку чоловічого та жіночого населення, втягнутого в орбіту злочинності, дослідники дійшли висновку, що співвідношення між жіночою та чоловічою злочинністю становить у середньому 1:8 [6, с. 66]. До генетичних факторів, котрі визначають перебіг правової ідентифікації, окрім статі особи, зараховуємо також характер та темперамент особи.

Інтелектуальна складова особистості може складати або позитивний (завдяки розуму особа правильно розуміє сутність права, усвідомлює його цінність, отримує можливість розвивати подібно до інших законослухняних осіб власні навички правомірної (супільнокорисної) поведінки), або негативний (особа, внаслідок низького рівня інтелектуального розвитку не здатна усвідомити соціальну роль права) вплив на перебіг правової соціалізації, а також на процес формування позиційної правової ідентичності особи.

Характеризуючи інтелектуальну складову, необхідно зазначити, що вона може бути пов'язана з генетичною складовою, наприклад, у разі наявності вроджених психологічних відхилень особи. В такому випадку фактично унеможливується успішна правова соціалізація, а разом з нею і формування будь-яких соціальних якостей.

У більшості випадків інтелектуальна складова, яка детермінує процес правової ідентифікації особи, має набутий характер і залежить від її способу життя та виховання.

З'ясування питань, пов'язаних з правовою ідентичністю особи, активізовані в наш час завдяки причинно-наслідковому зв'язку правової ідентичності та правової поведінки.

Поведінка людини залежить, по-перше, від соціальних позицій, яких вона додержується в суспільстві; по-друге, від розуміння і виконання нею власних рольових обов'язків і функцій, що впливають із цих соціальних позицій [6, с. 67]. Правова ідентичність як соціально-правова якість, її характер впливають на вчинки особи, спрямовуючи її діяння в правове чи, навпаки, неправове русло. Саме правова поведінка є зовнішнім виразом правової ідентичності. Виявлення характеру правової поведінки особи, як правило, дає можливість фіксувати рівень засвоєння нею правових норм та рівень їхнього психологічного сприйняття.

Найбільш небезпечною виявляється внутрішньо обумовлена правова поведінка особи, яка характеризується усвідомленим ставленням особи до порушення нею законних прав чи інтересів інших суб'єктів права, свідомим (умисним) невиконанням власних юридичних обов'язків. Зазначена поведінка свідчить про негативну (антисупільну) правову ідентичність, а у поєднанні, наприклад, зі спеціальним правовим статусом судді, прокурора, представника вищого виборного органу держави претендує на визнання такою, що загрожує загальнодержавній безпеці.

Узагальнюючи зазначене, зауважимо, що позитивна правова ідентичність – це якість, характерна передусім для демократичного суспільства. У тоталітарних державах осо-

ба (суб'єкт права), на яку покладено чимало обов'язків, і яку практично позбавлено прав і свобод, не характеризується внутрішньою потребою поєднання з функціонуючою правовою системою.

Внутрішній бік правомірної поведінки повинен підкріплюватися зовнішніми (об'єктивними) факторами, такими як демократія, а з нею і зміст та форма вираження приписів, здатність правозастосовних органів гарантувати реалізацію правових норм, адекватність правових санкцій тощо.

Правова соціалізація в Україні повинна приводити до формування в наших громадян високого рівня правової свідомості, яка виражатиметься у глибокій повазі до права, правомірній поведінці громадян. Іншими словами, чинні в українському суспільстві механізми правової соціалізації повинні забезпечувати інтеріоризацію правових норм і формування позитивної правової ідентичності.

Громадяни України мають не лише знати право, але і вміти його застосовувати, для чого повинні варто переглянути механізми правової соціалізації з метою виявлення серед них недостатньо дієвих та їх подальшої інновації.

Правова соціалізація – це не хаотичний процес. Проведення, контроль та управління соціалізацією досягається завдяки вихованню та освіті. Виховання особистості – цілеспрямований вплив на неї з метою бажаних, діяльнісних, соціокультурних, соціально-психологічних і особистих якостей посідає ключове місце у всьому механізмі правової соціалізації [3, с. 141].

В Україні мають бути визначені інститути, до головних функцій котрих належатиме правове виховання населення, адже виховання в особи «здорової моралі», відчуття соціальної справедливості, здатності до самоконтролю та саморегуляції, поваги до права є запорукою стабільності, безпеки та розвитку української держави.

Висновки. Правова соціалізація є важливим процесом залучення особи до соціально-правового життя суспільства. Правова інформація, яку належить засвоїти особі завдяки правовому вихованню як засобу правової соціалізації, обов'язково викликає з її боку суб'єктивно-психологічну реакцію у вигляді формування соціально-правової якості особи – правової ідентичності.

Отримавши завдяки правовій соціалізації правові знання і навички юридичного врегулювання відносин з іншими членами суспільства, особа як активний суб'єкт права може: 1) продуктивно взаємодіяти з іншими суб'єктами; 2) завдяки власним зусиллям закріплювати, розвивати чи вдосконалювати, змінювати належний їй правовий статус; 3) зловживати власним правовим статусом у випадку формування негативної (антисоціальної) правової ідентичності.

Сприйняття правової інформації особою залежатиме як від об'єктивних (пов'язаних з особливостями функціонування конкретної держави та правової системи), так і від суб'єктивних обставин (структури особистості, інтелекту тощо).

ЛІТЕРАТУРА:

1. Афанов А.П. Социализация индивида как субъективно-объективный процесс : моногр. / А.П. Афанов. – Донецк : ДонГУЭТ им. М. Туган-Барановского, 2001. – 232 с.
2. Соціологія права : навч. посіб. / О.М. Джужа, В.М. Вовк, І.Г. Кириченко та ін. ; за заг. ред. О.М. Джужа. – К. : Юрінком-Інтер, 2004. – 287 с.
3. Соціологія права : підруч. / М.І. Панов, Н.М. Осипова, Л.М. Терасіна та ін. ; за ред. Н.П. Осипової. – К. : Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2003. – 276 с.
4. Боришевський М.Й. Особистість у вимірах самосвідомості : моногр. / М.Й. Боришевський. – Суми : ВД «Еллада», 2012. – 608 с.
5. Жаровська І.М. доступність права: теоретико-правові проблеми : моногр. / І.М. Жаровська. – Л. : видавництво Львівської комерційної академії, 2007. – 208 с.
6. Кримінологія. Загальна та Особлива частини : підруч. для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл. / І.М. Даньшин, В.В. Голіна, О.Г. Кальман, О.В. Лисоєд ; за ред. проф. І.М. Даньшина. – Х. : Право, 2003. – 352 с.